

АННОТАЦИЯ

Даярдаган:	Сулайманова Бурулча Бактыбековна
Университет:	Кыргыз-Түрк «Манас» Университети
Багыты:	Экономика
Иштин сыпаты:	Магистрдик иш
Беттердин саны:	VII + 109
Бүтүрүү датасы:	03 / 06/ 2013
	э.и.к., доц. Жапарова Д.
Илимий жетекчилери:	доц. Чаглаян Э.

Борбордук Азияда тышкы миграциянын экономикалык жана экономикалык эмес факторлорунун изилдениши

1991-жылы Борбордук Азияда жайгашкан мамлекеттер эгемендүүлүгүн жарыялаган соң, саясий жана экономикалык мааниде эркиндикке ээ болуу менен бирге жарандарынын сыртка көчүп чыгуу кыймылы байкалган. Тактап айтканда СССРдин таркашы менен Борбордук Азия өлкөлөрүндө миграциялык процесстер башталган жана анын эки негизги себептери менен мезгилдерин байкоого болот. Биринчиси, миграция доору - демографиялык миграция мезгили деп аталып, анын бирден бир себеби этникалык маселелерге таянса, ал эми экинчи мезгили, экономикалык миграция мезгили деп аталып, экономикалык кирешелерди, пайдаларды табуу максатында көчүүнү түшүндүрөт.

1991-жылы жетимиш жылдык экономикалык, социалдык карым-катнаштын кыска мөөнөттүн аралыгында жокко чыгышы, мамлекеттердин чек араларынын такталып, чийилишинин натыйжасында бул мамлекеттердин ортосундагы чыңдалган экономикалык байланышынын жана көптөгөн фабрика менен заводдордун иш алып баруусунун токтошуна алып келди. Анын негизинде 1990-жылдардын башы ири жумушсуздук менен коштолуп, келечекке карата күмөн жараткан кырдаал менен чагылдырылат. Бул экономикалык тополондун негизинде Борбордук Азия өлкөлөрүндө СССРдин таркашы менен биринчи массалык миграция байкалды. Бул өлкөлөрдө миграция негизинен этникалык жана саясий себептерге байланыштуу болуп, мигранттар тарыхый мекенине кайтууну көздөгөн десек болот. Ошону менен бирге мамлекеттердеги саясий туруксуздуктан улам Россия Федерациясына карай биринчи массалык миграциянын толкуну менен Тажикстан мамлекетинин элдери көчүүгө мажбур болушкан. Бул миграцияда аталган аймактардын жашоочуларынын сыртка көчүп кетүүсү демографиялык мүнөздө болуп, үй-бүлөлөр менен көчүүлөр байкалган. Бул миграциянын багыты 1994-жылдарга чейин кескин түрдө мигранттардын санынын көбөйүп, андан соң акырындык менен азайышына алып келген. Ал эми

1998-жылдан тартып, демографиялык миграция өзүнүн максатын экономикалык пайда алууну көздөгөн мигранттардын көчүүсү менен алмашкан.

1998-жылдан тартып, Борбордук Азияда экономикалык миграция катары аталган жумушчу мигранттардын чет өлкөдөгү салыштырмалуу жогору эмгек акы жана жашоо деңгээлин издөө максатында мекендеринен көчүп кетүү тенденциясы байкалууда. Бул миграциянын өзгөчөлүгү мигранттар мекенине кайра кайтып келүүнү көздөгөндүгүндө болушу менен айырмаланат. Бул миграциянын экономикалык жактан изилдөөнүн зарылчылыгы болуп, кеткен мигранттар кайтып келүүдө же чет өлкөдө иштеп жаткан учурларында мекенинде калган үй-бүлөсү же туугандарына күнүмдүк жашоосуна же сактоо максатында акчалай каражаттарды жөнөтүүдө. Бул акчалай каражаттардын көлөмү мамлекеттердин макро чоңдуктарына болгон көлөмүнө караганда кыйла чоң болгондугу үчүн, анын ички экономикага тийгизген таасири кызыгууну туудурбай койбойт.

Бул илимий эмгекте Борбордук Азиянын миграциясынын изилдениши Тажикстан жана Кыргызстан мамлекеттеринин негизинде жасалып, алардын эмиграция көлөмүн аныктоочу факторлорду табуу максаты коюлууда. Кыргызстан жана Тажикстандын тышкы миграциясынын детерминанттарын аныктоого Дүйнөлүк Банктын интернет булактарынан жана Евромонитор интернет баракчасынан алынган маалыматтардын жардамы менен эмпирикалык анализ жүргүзүлгөн. Колдонулган маалыматтардын бардыгы Кыргызстан үчүн 1992-2011 жылдардын, ал эми Тажикстан үчүн болсо 1998-2011 жылдардын арасында топтолгон. Кыргыз Республикасынын эмиграциясынын эң чоң бөлүгү Россия Федерациясына карай болгондугу үчүн, бул илимий эмгекте Кыргызстандын тышкы миграциясынын көлөмү жалгыз гана Россия Федерациясына багытталып, бул миграциянын себептерин аныктоо маселеси коюлган. Ошондой эле, Тажикстан Республикасынын тышкы миграциясынын эң чоң бөлүгү Россия Федерациясына карай болгону менен, интернет маалымат булактарында Тажикстандын эмиграциясынын мамлекеттер аралык өлчөмүн табуу кыйынчылыктарынан улам, эмиграция маалыматтарынын 1998-жылдан баштап табылып, моделдеги маалыматтар ушул мезгилден тартып берилгендигин белгилеп кетсек болот.

Моделдин методу эң кичине квадраттар методу болуп, көптүк регрессиондук анализдин жыйынтыктары менен бирге моделдин калдыктарынын нормалдуу жайылышынын (Жаку-Берра тести), структуралык өзгөрүүлөрүн (CUSUM, CUSUM-SQ тесттери), автокорреляциясын (Бреуш-Годфри тести), туруктуу дисперсиясын (Уайт тести) жана моделдин тураа түзүлгөндүгүн (Рамсей тести менен) баалаган кошумча тесттердин жыйынтыктары дагы берилген.

Көптүк регрессиондук анализдин жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынан Россия Федерациясына болгон эмиграциясына оң таасир этүүчү фактор катары Россия Федерациясынын адам башына номиналдуу ИДП көрсөткүчүнүн өсүүсү; терс таасир этүүчү факторлор катары Кыргыз Республикасынын айыл-чарба секторунун кошумча наркынын жана Кыргызстанда саатына эмгек акынын жогорулашы белгиленген. Ал эми Тажикстан Республикасынын эмиграциясына оң таасир этүүчү фактор катары

Россия Федерациясында саатына эмгек акынын жогорулашы; терс таасир этүүчү факторлор катары Тажикистан Республикасынын айыл чарба секторунда жумушчу башына кошумча наркынын жана Тажикистан Республикасынын эмгекке жарамдуу калкынын санынын өсүшү моделдин жыйынтыгынын негизинде аныктылган.

Бул магистирдик иш үч бөлүмдөн турат: биринчи бөлүм - миграция жана экономика, экинчи бөлүм – Борбордук Азиянын миграциясы жана анын экономикасы, үчүнчү бөлүм –Борбордук Азиянын тышкы миграциясынын экономикалык жана экономикалык эмес факторлорун моделдөө. Биринчи бөлүмдө жалпы миграция жөнүндө түшүнүк жана аныктама берилип, анын түрлөрү, себептери, изилденүү жолдору жана моделдери берилип; дүйнөлүк миграциянын учурдагы абалы менен мигранттарды жөнөткөн жана кабыл алган өлкөлөрдүн негизинде миграциянын таасирлери чагылдырылган. Ал эми экинчи бөлүмдө Борбордук Азиянын үч мамлекети, Казахстан, Кыргызстан жана Тажикистандын 20-жылдык экономикалык-социалдык абалынын изилдениши менен бирге, алардын тышкы миграциясы берилген. Акыркы бөлүмдө, Тажикистан жана Кыргызстан мамлекеттеринин эмиграциясынын белгилөөчү факторлор аныкталып, талдоо жүргүзүлгөн.

Ачкыч сөздөр: Тышкы миграция, жумушчу миграция, Борбордук Азия экономикасы, Жердин татуу күчү модели, Эң кичине квадраттар методу

ÖZ

Yazar:	Burulça SULAYMANOVA
Üniversite:	Kırgızistan-Türkiye ‘Manas’ Üniversitesi
Bilim dalı:	İktisat
Tezin niteliği:	Yüksek lisans tezi
Sayfa sayısı:	VII + 109
Mezuniyet tarihi:	03 / 06/ 2013
Tez danışmanları:	Doç. Dr., Damira CAPAROVA Doç. Dr., Ebru Çağlayan

ORTA ASYADA’DA ULUSLARARASI GÖÇ ÜZERİNDEKİ EKONOMİK VE EKONOMİK OLMAYAN FAKTÖRLERİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Orta Asya devletlerinin 1991 yılında bağımsızlığına kavuşması ile birlikte sadece siyasi ve ekonomik açıdan bağımsızlığını elde etmiş olmayıp, ayrıca insanların diğer ülkelerarası serbest dolaşımı sağlanmıştı. Buna bağlı olarak Sovyetler Birliğinin yıkılması ile birlikte Orta Asya’da göç’ün iki ana nedeni ve dönemlerin ayırt edebiliriz. Birinci dönem demografik göç olarak adlandırılır ve esas göç nedeni ise etnik nedenlere dayanır. İkinci dönem ise, iktisadi nedenlere dayanır ve yurtdışına yüksek maaş veya kazanç elde etmeyi güden ekonomik göçtür.

1991 yılında yetmiş senelik iktisadi ve sosyal bağların kısa zaman aralığında yok olması, eski soviyet ülkeleri arasındaki güçlü ekonomik ilişkinin, yeni ülkelerin sınırlarının çizilmesi ile birlikte, kopması ile çok sayıda fabrika ve tesislerin kapanmıştır. Bu bağlamda 1990 yıllarının başı büyük miktarda işsizlik ve geleceğe yönelik belirsizlik hissi ile yansıtılmaktadır. Orta Asya ülkelerinde Sovyet Birliğinin yıkılmasının hemen ardından birinci göç dalgası gözlenmiştir. Bu ülkelerin göç nedeni esas olarak etnik ve siyasi nedenlere dayanmış, ve göçmenlerin tarihi vatanına dönme arzuları ile bağlıdır. Ayrıca ülkelerdeki siyasi dengesizliklerden dolayı Rusya Federasyonuna birinci göç dalgası ile birlikte Tadjikistan ülkesinin vatandaşlarının göçü görülmüştür. Bu göç türünde yukarıda adı geçen bölgelerin yerli halkının göçü demografik özellikleri taşır ve aileleri ile birlikte göç etmişlerdir. Netice olarak Orta Asya’da 1994 yılına kadar etnik göçlerin artarak arttığını ve bu yıldan sonra azalma eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. 1998 yılından itibaren ise demografik göç ekonomik göç şekline değişerek, iktisadi kazanç elde etmeyi amaçlayan göçmenlerin yurtdışına gitmeye başladığını söyleyebiliriz.

1998 yılından itibaren Orta Asya’da iktisadi göç olarak adlandırılan işçi göçmenlerin yurtdışındaki karşılaştırmalı yüksek maaş ve hayat seviyesine kavuşmak amacıyla göç eğilimi gözlemlenmiştir. Bu göç türünün özelliği işçi göçmenlerinin kendi vatanına tekrar gelme amacını gütmeleri ile ayırt edilir. Ayrıca iktisadi taraftan

incelemenin önemi ise giden işgücünün yurtdışında elde ettikleri kazançlarının belli payını geride kalan aile bireyelerine, akraba ve tanıdıklarına tüketim ve tasarruf amaçlı göndermekle beraber, yurtiçi ekonomisine dışarıdan sürekli para akışını sağlamaktadırlar. Gönderilen işçi dövizlerinin hacmi ülkelerin makro büyüklüklerine oranının büyük olması ve onun yurt içi ekonomisine olan etkisi bilim adamlarının ilgisini çekmektedir.

Çalışmamızda, Orta Asya ülkelerinin yurtdışı göçü Tajikistan ve Kırgızistanın genelinde yapılan ampirik çalışmanın sonucunda, yurtdışı göç eğilimini etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Orta Asya ülkelerinin göç eğiliminin özelliği gönderilen işçi dövizlerinin yurtiçi ekonomisini önemli ölçüde etkiliyor olmasıdır. Bu bağlamda göç etmeye neden olan esas faktörlerin bulunması hem göç nedenlerini iyi tanımak ve geleceğe yönelik göç ile ilgili yapılacak politikalarda hangi faktör ve unsurların kullanılması anlamlı sonuçları vereceğini bu çalışmanın sonucuna dayanarak tespit edilebilir.

Yapılan ampirik çalışmanın sonucu nda Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Tajikistan'ın dış ülkelere verdiği göçüne karşılaştırmalı olarak daha ekonomik nedenlere dayandığını, diğer bir ifade ile kırgız işçi göçmenleri yurtdışına yüksek maaş avantajlarının yararlanmak amaçlı göç ettikleri hakkında sonuç elde edilmiştir.

Yüksek lisans tezi üç ana bölümden oluşmaktadır, birinci bölümde göç ve ekonomi ile ilişkisi verilmektedir. Diğer bir ifade ile birinci bölümde göç kavramının tanımlanması, göç nedenleri, türleri ve günümüzde olan eğilimleri verilmektedir. Ayrıca birinci bölümde göçlerin göç alan ve göç veren ülkeye getirdiği sonuç ve etkiler verilmektedir. İkinci bölümde ise, Orta Asya'nın yurtdışı göçü ve Kazakistan, Kırgızistan, Tajikistan ülkelerinin bağımsızlık yıllarına ait iktisadi, demografik ve sosyal gelişmeleri anlatılır. Üçüncü bölüm ise, Orta Asya'nın uluslararası göçü'nün iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin modellenmesi olarak adlandırılır, ve bu bölümde Tajikistan ve Kırgızistan ülkelerinin yurtdışı göç eğiliminin istatistiksel olarak anlamlı bulunabilecek faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göç, işçi göçü, Orta Asya ekonomileri, Yer çekimi modeli, EKK modeli

АННОТАЦИЯ

Выполнила: Сулайманова Бурулча Бактыбековна
Университет: Кыргызско-Турецкий Университет «Манас»
Направление: Экономика
Качество работы: Магистерская диссертация
Количество страниц: VII + 109
Дата выпуска: 03 / 06 / 2013
Научные руководители: к.э.н., доц. Жапарова Д.
доц. Чаглаян Э.

Экономические и неэкономические факторы определяющие внешнюю миграцию Центральной Азии

ABSTRACT

Author: Burulcha Sulaimanova
University: Kyrgyzstan-Turkey “Manas” University
Department: Economics
Quality of thesis: Master thesis
Number of pages: VII + 109
Graduation date: 03 / 06 / 2013
Supervisors Associate Professor Damira Japarova
Associate Professor Ebru Chaglayan

ECONOMIC AND NON-ECONOMIC DETERMINANTS OF INTERNATIONAL MIGRATION IN CENTRAL ASIA

